

Doktori (PhD) értekezés tézisei

Réfi Attila

A császári-királyi huszárság törzstisztikara a francia forradalmi és a napóleoni háborúk korában /1792-1815/

Témavezető: Dr. Zachar József

Eötvös Loránd Tudományegyetem

Budapest, 2008

I. A téma jelentősége, historiográfiai előzményei

A 18. század közepétől kezdődően a Habsburg Birodalom egész fennállása alatt, sőt a magyar társadalomban ezt követően is, egészen a 2. világháború végéig a mindenkori haderő tisztikara különleges, kivételezett szerepet töltött be. Ennek köszönhetően nem meglepő, hogy az utóbbi két-három évtizedben több jeles történész kutatásai során is kiemelt helyet kapott e sajátos rétegnek a vizsgálata.

Így a Habsburg-haderő tisztikarával kapcsolatosan Deák Istvánnak az 1848-1918 közötti időszakra, Hajdú Tibornak a dualizmus korára valamint Zachar Józsefnek az 1683-1792 közötti korszakra vonatkozó munkái emelendők ki, melyekben a szerzők, a történetírásban megnyilvánuló újabb tendenciáknak megfelelően már nem a csaták, háborúk leírására, bemutatására törekedtek, hanem a hadügyet, a hadseregeket és a katonákat társadalmi beágyazottságukban vizsgálták a történeti statisztika és a szociológia módszereinek az alkalmazásával.

A szabadságharc hadserege tisztikarának vonatkozásában alapvető Bona Gábor munkássága, aki több kötetben publikálta a honvédhadseregben és a nemzetőrségben tiszti rangban szolgálatot teljesítő személyek életrajzát, továbbá az így kapott adatok alapján átfogó képet ad a vizsgált tisztikar összetételéről, alapvető jellemzőiről is.

A Rákóczi-szabadságharc katonai vezetését dolgozta fel újabban Mészáros Kálmán, II. *Rákóczi Ferenc tábornokai és brigadérosai. A kuruc katonai felső vezetés létrejötte és hierarchiája, 1703-1711* című munkájában.

A két világháború közötti tisztikarral kapcsolatos kutatások sorában Szakály Sándor neve emelendő ki, aki először az 1938-1945 közötti magyar katonai elitről adott részletes áttekintést, majd a későbbiekben ezen elit, vagyis a korabeli katonai felső vezetés tagjainak életrajzi adatait is megjelentette lexikon formájában.

Végezetül feltétlenül említést érdemel Bene János és Szabó Péter munkája is, melyben ugyanezen időszak, vagyis az 1938-1945 közötti korszak magyar királyi honvéd huszár tisztikaráról adnak szintén lexikonszerű áttekintést.

Mindezen munkák ellenére még komoly hiátusok mutatkoznak ezen a téren. Továbbra is hiányoznak ugyanis, többek között, a kétségtelenül világtörténelmi jelentőségű, a nemzetközi hadtörténetírásban kiemelten fontos kutatási területnek számító, a magyar hadtörténetírásban azonban gyakorlatilag máig mostohagyermekként kezelt francia forradalmi

és napóleoni háborúk időszakának császári-királyi tisztikarára irányuló vizsgálatok. Így természetesen a császári-királyi hadsereg magyarországi hadkiegészítésű alakulatai, köztük a huszárság tisztikarára vonatkozóak is.

Utóbbi csapatnem nemzetünk számára különös jelentőségét és elsőbbségét a többivel szemben annak köszönheti, hogy ez az egyetlen magyar eredetű katonai csapatnem. Olyan érték, amit nem máshonnan vettünk át, hanem, amit mi adtunk Európának és a világnak. A huszárság meghonosítására ugyanis fénykorában Európa összesen 34 országában került sor, természetesen magyar származású tisztek, kiképzők irányításával, akik egyúttal szokásaikat, a magyaros szabású egyenruhát, haj- és bajuszviseletet is elterjesztették. Ennek sikerét egyértelműen bizonyítja, hogy még a nemzeti értékeire, hagyományaira oly büszke francia „Grande nation” (Nagy nemzet) is, saját, valóban dicső hagyományai között tartja számon a néhány számkivetett magyar által náluk is meghonosított huszárság ottani történetét.

Egyes huszáraink azonban még az öreg kontinensen túl is eljutottak, így például Miksa császár kíséretében Mexikóba, mi több egyik tisztje innen még Hawaira is továbbutazott, ahol szintén kísérletet tett egy huszáralakulat megszervezésére. Ezek után nem meglepő, hogy az olyan nagyobb küzdelmekben, mint az amerikai függetlenségi háború, majd a polgárháború, Afrikában pedig a búr háború szintén megtalálhatók voltak egyes, a kiegyensúlyozott polgári életvitelt, talán hírből sem ismerő magyar huszárok, akik szintén tovább öregbítették a csapatnem hírnevét. Ennyiben nem túlzott a téma jelenleg utolsó összefoglalásában az, hogy Zachar József egyenesen világörökséggé vált husárokról beszél.

A par excellence huszár azonban természetesen mindenkor a magyar huszár volt., amely eredeti önmagán túlnöve nemzetünk hadratermettségének ékes bizonyítékává, sőt szimbólumává nőtte ki magát, s mint ilyen a magyar folklór, a magyar kultúra szerves részévé vált. Gondoljunk csak Garay Hány Jánosára, a miles gloriosus magyar megtestesítőjére, aki ha ténylegesen gyalogosként szolgált is, történeteiben már huszárnak hazudja magát, vagy János vitézre, alias Kukorica Jancsira, aki nem porban kúszó bakának, hanem csillogó huszárnak állt, megemlíthetjük továbbá a régebbi vásárok elmaradhatatlan kellékeit a mézeskalácshuszárokat is. Nyugodtan kijelenthetjük tehát, hogy a lovas katona (a huszár) kiváltságos, megkülönböztetett szerepkörben élt és talán még ma is él a magyar emberek történelmi tudatában. Ezt az is bizonyítja, hogy ábrázolásának számos változatánál a legfontosabb nemzeti jelképekkel: az országcímerrel, a nemzeti zászlóval vagy a nemzeti színekkel együtt szerepel. Nem véletlen, hogy napjainkban is nemzeti ünnepeink szerves és elmaradhatatlan részei a különböző huszárfelvonulások, huszárbemutatók.

Mindez úgy gondolom indokolttá teszi a huszárság tudományos szempontú vizsgálatát is, amely természetesen nem előzmények nélküli. Így, már a 19. század elejétől több jelentős, a Habsburg-haderő egészét átfogó szervezettörténeti munkában helyet kapott természetesen ezen csapatnem bemutatása is. Ezek közül August Gräffer, Andreas Thürheim és mindenekelőtt Alphons von Wrede monumentális munkája emelendő ki. A 19. század második felétől kezdődően már kizárólagosan a huszársággal foglalkozó művek is születtek. A számos, egy-egy részletkérdést vagy egy-egy korszakot feldolgozó tanulmány mellett több, monografikus igényű feldolgozás is napvilágot látott a huszárság történetéről. Ezen vegyes értékű munkák közül a két világháború között, Ajtay Endre és Péczely Endre szerkesztésében megjelent *A magyar huszár*, továbbá az ezredforduló idején kiadott, Ságvári György és Somogyi Győző által jegyzett *Nagy huszárkönyv* valamint a szintén ez időben megjelenésre került, Zachar József által szerkesztett *A magyar huszár* emelkedik ki.

A huszárságról eddig megjelent munkák közül a csapatnem tisztikarával azonban két kivételtől eltekintve egyik sem foglalkozott. Ez a kettő a már korábban említett, Bene János és Szabó Péter által írt az 1938-1945 közötti honvéd huszár tisztikart feldolgozó életrajzi lexikon, illetve részben Zachar József szintén említett műve, mely *Habsburg-uralom, állandó hadsereg és magyarság* címmel jelent meg. Utóbbi kutatásai sem irányulnak azonban egyértelműen a huszártisztikar vizsgálatára, hanem több, más szempontú elemzés mellett a francia háborúkat megelőző, 1683-1792 közötti időszak magyar hadkiegészítésű alakulatait, köztük természetesen a huszárokat is, továbbá a magyar honos törzstiszteket, főként az ezredeseket és az ezredtulajdonosokat illetve a vezérletben szerepet kapott tábornokokat vizsgálja.

II. A kutatás tárgya és alapvető forrásai

A fenti rövid historioráfiai áttekintésből is kiderült, hogy a francia háborúk huszártiszti illetve törzstiszti karára irányuló vizsgálatra eddig még nem került sor, ezt a hiányt igyekszik jelen munkám pótolni.

Kutatásom a huszárságon belül is alapvetően a Habsburg Birodalom haderejében a korszak során hosszabb-rövidebb ideig működő, reguláris császári-királyi huszárezredek felső vezetését képező törzstiszti karának a vizsgálatára terjedt ki. Ennek során mindazon személy vizsgálatra került, aki 1792 és 1815 között valamely császári-királyi huszárezrednél törzstiszti rangfokozatban szolgált, függetlenül annak időtartamától. Mellőztem ugyanakkor a kizárólag

a különböző rövid életű huszárszabadsapatokban, az insurrekciós lovasegységekben és a szintén a huszár csapatnembe tartozó, de harcra sohasem vetett Magyar Királyi Nemesi Testőrségben szolgáló törzstiszteket. Miután azonban a reguláris ezredek törzstisztjei közül pályafutásuk egy-egy szakaszában többen szolgáltak ezen alakulatok valamelyikénél, így teljességgel ezek vizsgálata sem volt elkerülhető. Végezetül kizártam a kutatásból azokat a tényleges szolgálatuk alatt csak kapitányi rangot elérő tiszteket is, akik nyugállományba helyezéskor, vagy esetleg a hadsereg állományából történő kilépéskor tiszteletbeli (címzetes) őrnagyi rangot kaptak.

Célom a jelzett csoport vonatkozásában, annak viszonylag kisebb mennyisége folytán, a lehetőség szerinti teljeskörű, nem pedig a hasonló vizsgálatok során elterjedt mintavételen alapuló feldolgozás volt.

Ennek megfelelően első, alapvető lépésként az érintett tisztek lehetőleg hiánytalan névsorának összeállítására került sor. Ez elsődlegesen a cs. k. hadsereg 1791-től évente megjelentetett tiszti név- és címtárai (Militärschematismus) adatai alapján történt, majd egyéb források, főként az egyes ezredek megbízásából, azok iratanyaga alapján a 19-20. század fordulóján készült ún. ezredtörténetek révén került sor ennek a kiegészítésére és pontosítására.

Következő lépésként a listában szereplő egyes törzstisztek alapvető életrajzi adatainak az összegyűjtését kezdtem meg. Ehhez már elsődlegesen a vonatkozó levéltári források feldolgozására volt szükség, bár jó néhány esetben a szakirodalom is értékes információkat szolgáltatott.

E tekintetben mindenekelőtt az Osztrák Hadilevéltár (Kriegsarchiv) Musterlisten und Standestabellen nevű állagában található ún. mustrajegyzékek (Musterlisten) valamint a nyugdíjazási jegyzőkönyvek (Pensionsprotokolle), továbbá kisebb mértékben az újoncozási (Assentlisten) és áthelyezési listák (Transferierungslisten) voltak a legfontosabb forrásaim.

Sajnos a korszakban az aktív katonai szolgálatuk közben elhunytakról illetve a katonai szolgálatból önként kilépett (kvietált) vagy esetleg különböző okokból a hadvezetés által eltávolított tisztekről nem készült külön összefoglaló nyilvántartás. Sok esetben megkönnyíti a kutatást ugyanakkor, hogy jelentős számú tiszt rövid életrajza szerepel a szakirodalomban, főként a dualista monarchia időszakának német nyelvű munkáiban (Hirtenfeld, Wurzbach, Svoboda), jollehet ezek gyakran súlyos pontatlanságokkal tarkítottak. Az életrajzok döntő részének elkészültét követően kerülhetett sor az ezekben található fontosabb adatok különböző szempontú statisztikai elemzésére, majd az így nyert eredmények alapján a huszártörzstisztkar főbb jellemzőire, sajátosságaira vonatkozó következtetések levonására.

A kutatás természetszerűen akaratlanul is túlmutat mind a megjelölt korszakhatárokon, mind magán a huszárságon is. Egyrészt azért, mert az életpályák jelentős része már a korszakot megelőzően kezdetét vette, illetve azon túl is folytatódott, másrészt mivel a vizsgált személyek jelentős része pályafutása során nem csak a huszárságnál szolgált, hanem más csapatnemeknél is. Ráadásul a kutatás során nyert adatokból több esetben feltárult az egyes törzstisztek családi háttere is, tovább szélesítve vizsgálatunk körét.

III. A disszertáció fontosabb megállapításai, új tudományos eredmények

Értekezésemben a kutatás tárgyának felvázolását követően historiográfiai áttekintés során bemutatom a témával és a korszakkal foglalkozó tudományos igényű szakirodalom kibontakozását és fejlődését napjainkig. Ennek során egyúttal részletes és lehetőleg elfogulatlan kritikai elemzéssel egybekötve megkísérlem felvázolni az egyes történelmi korszakokban megnyilvánuló tendenciák, vagyis a korszellem hatását a vonatkozó munkák esetében.

A továbbiakban a huszárságra vonatkozó rövid történelmi áttekintés következik, majd a francia háborúk időszakának császári-királyi huszárezredei kerülnek bemutatásra. Az ekkor fennállt 13 huszárezred ismertetése mellett az 1800. évi inszurrekció révén a korszakban utolsóként alapított Nádor-huszárezred megszervezésén és felállításán keresztül részletesebben is szemléltetem, hogy zajlott egy reguláris huszárezred létrehozása.

Ezt követően a huszárezredek szervezeti felépítését, személyi állományát mutatom be, amelynek során a tisztikar és a legénységi állományú egyének mellett a nem kombattáns tisztségviselőket is sorra veszem és röviden ismertetem feladat- és hatáskörüket valamint áttekintem a törzstisztek számának az alakulását is az egyes huszárezredekben a vizsgált időszak folyamán.

Ezután térek rá a feldolgozott életrajzi adatok alapján elkészített, a huszár törzstisztikarra vonatkozóan új kutatási eredményeket tartalmazó történelmi-statisztikai, szociológiai szempontú elemzésekre.

Kutatásaim révén megállapítottam, hogy a megállapított kritériumok szerint a korszakban 281 személy teljesített bizonyíthatóan huszártörzstiszti szolgálatot a császári-királyi huszárezredek soraiban. Ezenfelül további hat esetben kérdéses az illetők huszártörzstiszti szolgálata és egyelőre megfelelő adatok hiányában nem is tisztázható. Így őket kihagytam a vizsgálatokból, de nyugodtan kijelenthető, hogy még, ha előbbieket ténylegesen huszártörzstisztek voltak is, számuk elenyésző volta (2,09%) miatt a kapott kutatási

eredményeket az ő adataik érdemben nem befolyásolnák, így azok véleményem szerint teljes mértékben helytállóaknak és megfelelően alátámasztottnak tekinthetők.

Elemzéseim során a legfontosabb mutatók feltérképezése révén pontos képet igyekeztem alkotni a huszár törzstisztikarra vonatkozóan, ennek során törekedtem, legalábbis azon kérdésekben, ahol ilyen rendelkezésre állt, a korábbi szakirodalom részletes vizsgálatokat nélkülöző általános megállapításainak pontosítására is

Mindenekelőtt a törzstisztikar nemzetiségi összetételét vizsgáltam, aminek kapcsán már a régebbi szakirodalom megállapította, mindenesetre mélyreható kutatás nélkül, hogy a magyarság aránya a huszárezredekben már III. (német-római császárként VI.) Károly (1711-1740) korától fokozatos csökkenésnek indult. Ez a Horthy-korszak már említett reprezentatív huszármonográfiája szerint II. József (1780-1790) uralkodására már odáig fajult, hogy „az a külsőségekben és lényeges dolgokban megnyilatkozó erős magyar szellem, amely huszárezredeknek a császári ármádia keretei között kezdetben oly sajátos különállást biztosított, immár nagyrészt veszendőbe ment s az ezredek magyarsága hova-tovább már csak a magyarországi legénység jelenlétében és a ruhák magyaros jellegében jutott kifejezésre.”

Vizsgálataim alapján ugyanakkor, mind a 281 főt vizsgálva megállapítottam, hogy a Magyar Korona országaiból származó, magyar honosnak tekinthető 184 fő tette ki a törzstisztek mintegy kétharmadát (65,48%). A hungarus értelemben vett magyarok körét tovább bontva pedig az is látszik, hogy a 144 főnyi, etnikailag is valószínűsíthetően magyar önmagában is több mint a felét (51,25%) alkotta a huszár törzstisztikarnak. A helyzet tehát kedvezőbb volt a korábban feltételezettnél. Így leszögezhetjük, hogy az idegeneknek a huszárság soraiba a 18. század első felétől megindult nagyszámú beáramlása ellenére, a császári-királyi huszárezredek törzstiszti karának többségét továbbra is a Magyar Korona országaiból származók alkották, akik között is, az országban meglévő számarányukat messze meghaladóan, a túlnyomó többséget (78,26%) az etnikailag is magyarok tették ki. Akik körében nyilvánvalóan a legnépszerűbb volt a huszár csapatnem. A hungarusokon belüli kiemelekedő arányukhoz minden bizonnyal hozzájárult, hogy a törzstisztikar döntő része a nemességből származott. A magyarországi nemzetiségek ugyanakkor közismerten hiányos rendi strukturájuk révén elenyésző számú nemessel rendelkeztek, ellentétben a magyarokkal. A magyarországi nemzetiségeket jelentősebb számban csak a főként a városi polgárságból származó németek, illetve kisebb mértékben a délszlávok képviselték, akik jellemzően inkább a határőrezredekben teljesítettek szolgálatot.

A Habsburg Birodalom osztrák feléből összesen 60 fő (21,35%), vagyis a törzstisztek valamivel több mint egyötöde származott. Túlnyomó részük egyenlő arányban a korábbi osztrák-német örökös tartományokból és a Vencel-korona országaiból került ki, amelyek 24-24 fővel közel egy-egy tizedét adták az összes huszártörzstisztnak. A birodalom egyéb területeiről elenyésző számú törzstiszt került ki, így a Habsburgok itáliai birtokain vagy a birodalom egyéb tartományaiban született, de bizonyíthatóan olasz eredetű volt 6, Kelet-Galíciából származott illetve a birodalomban élő lengyel volt 3 fő, végezetül Osztrák Németalföldről 2, Fiuméből pedig 1 fő származott. A Magyar Korona országait is beleszámítva a Habsburg Birodalomból tehát együttesen 245 fő (87,19%) származott, vagyis a huszártörzstisztek túlnyomó része, a Habsburg Birodalomból került ki.

A birodalmon kívülről mindössze 33 fő (11,74%) származott, köztük is a döntő részt a Német-Római Birodalomból érkezők képviselték, szám szerint 29-en (10,32%). Ezenkívül Franciaországból származott 4 fő (1,42,%). További 4 fő (1,42%) származási helyét pedig még nem sikerült tisztáznom.

Az előbbi témához szorosan kapcsolódóan a továbbiakban a magyar honosak szűkebb származási hely szerinti megoszlását vizsgáltam.

Az egykori Magyarországnak jelentős területei voltak, melyek nem nagyon adtak tiszteket a hadseregnek. Bizonyos, eléggé körülhatárolható országrészek ugyanakkor annál inkább. Mindezt már Hajdú Tibor is megállapította, jöllehet ő a bécsújhelyi Katonai Akadémia dualizmus kori növendékeinek származási megoszlását vizsgálva jutott erre az eredményre. Ezt a tényt azonban a huszártörzstisztekre irányuló kutatásaink is egyértelműen alátámasztják. A 184 magyar honos huszártörzstiszt születési helyének vonatkozásában ugyanis, Magyarország 1785 előtti közigazgatási rendszerét alapul véve, miután szinte kizárólagosan ezt megelőzően születtek, a következő jellemzőket figyelhetjük meg.

A legtöbb huszártörzstisztet kibocsátó régió egyértelműen a Bécs vonzáskörébe eső, egyben az ország legsűrűbben lakott részei közé tartozó, Komárom, Nyitra, Pozsony, Sopron és Vas vármegyék alkotta nyugat-magyarországi körzet, ahonnan összesen 37 fő, vagyis az összes magyar honos törzstiszt egyötöde (20,1%) származott.

Ezt követi a nagyjából a Felvidék középső részét képező, szintén sűrűn lakott terület, Abaúj, Borsod, Gömör, Liptó, Nógrád, Sáros, Szepes, Turóc és Zemplén vármegyék 35 fővel vagyis 19,02%-kal. Itt külön említést érdemel az aprócska Turóc vármegye, amely 5 huszártörzstiszt szülőhelye volt.

Összesen 25 fő vagyis 13,59% származott a korszakban egyre inkább Magyarország szellemi és politikai központjává fejlődő Pest-Buda vonzáskörzetébe tartozó Esztergom, Fejér, Heves és Külső Szolnok, a Jászság és Pest-Pilis-Solt vármegyék alkotta régióból.

Végezetül, a törzstisztek több mint egy tizedét adta 24 fővel (13,04%) a Partium nélkül vett Erdély is, melynek viszonylag egyenletes megoszlást produkáló vármegyéiből ugyan kevés törzstiszt származott, ezt ellensúlyozta viszont a Székelyföld, amely az erdélyi származásúak mintegy felét bocsátotta ki, jelezve a székelység katonáskodás iránti hagyományos vonzódását.

A másik végletet tekintve is megfigyelhetők hasonló régiók. Így az Alföld délkeleti részén, az Arad, Békés és Csanád vármegyék képezte terület egy huszártörzstisztest sem adott a korszakban. Akárcsak a Kárpátok alatti, Bereg, Máramaros, Ugocsa vármegyék alkotta térség vagy a Partium és az 1733-ig idetartozó Arad vármegye területe. Előbbiek esetében a ritka népsűrűség, a szegénység mellett a függetlenségi hagyományok és különösen a hegyvidéken a nemesség zárkózott életmódja is magyarázatul szolgálhat.

Ezek egyike sem igaz ugyanakkor a Balatontól nyugatra és északra félkörben elhelyezkedő, Győr, Moson, Veszprém és Zala vármegyék alkotta dunántúli területre, mely mindösszesen csupán 1 fő származási helyét jelentette, ami a szomszédos, nyugat-magyarországi vármegyékkel összevetve különösen meglepő.

Hajdú Tibor mintegy 100 évvel későbbi időszakra vonatkozó megfigyeléseivel összevetve megállapítottam, hogy a különböző régiók által kibocsátott katonatisztek arányait jellemző tendenciák jelentős részben már korszakunkban is jelen voltak.

Ezt követően a vallásfelekezeti összetételt vizsgáltam, az ennek során kapott eredmény megfelel a várakozásoknak. Ugyanis 252 e tekintetben vizsgált adat alapján a nagy többség, 195 fő (77,38%) római katolikus volt, akik közt magyarok, horvátok, a Habsburg Birodalomból származó németek, csehek, olaszok lengyelek, birodalmi németek és franciák egyaránt megtalálhatóak voltak. Jóval kisebb arányt képviseltek az evangélikus (lutheránus) felekezethez tartozók 32 fővel (12,7%). Ők főleg a Felvidékről valamint Vas vármegyéből és Sopron városából származó magyarokból, ezenkívül szepességi és erdélyi szászokból valamint természetesen birodalmi németekből kerültek ki. Református hitű (kálvinista) 20 fő (7,94%) volt. Ők túlnyomórészt magyar köznemesek voltak, három magyar mágnással és egy birodalmi némettel kiegészítve. Két székely nemes képviselte 0,79%-os aránnyal az unitáriusokat. Végezetül a határőrvidékről származó három délszláv származású törzstisztnak köszönhetően elenyésző arányban a görög-keleti ortodox egyház illetve a görög katolikusok (unitusok) is képviselve voltak, kettő illetve egy fővel (0,79 illetve 0,39%).

Ezután a későbbi huszártörzstisztek pályakezdésének módozatait vizsgáltam, aminek révén egyúttal a tisztté válás jellemző típusairól is képet kapunk.

251 fős minta alapján a legtöbben, közel a fele (48,6%) a későbbi huszártörzstiszteknek hadapródként kezdte katonai pályáját, több mint egyharmaduk (33%) rögtön tisztként, több mint egy tizedük (14,74%) pedig közlegényként. Az első három típushoz képest elhanyagolható az altisztként (2,4%) illetve a nem kombattáns katonai tisztséget betöltőként (1,2%) indulók aránya. Utóbbiak közül egyébként ketten furirként, egy fő pedig hadbíróként, auditorként kezdte pályáját.

A pályakezdés típusait vizsgálva bizonyítottam azt a többé-kevésbé már ismert, de tudomásom szerint statisztikailag még sohasem alátámasztott, tudományosan nem igazolt tény, miszerint a korszakban a tiszti utánpótlás fő forrása egyértelműen a hadapródi rendszer, azon belül is az önköltséges hadapródok voltak, legalábbis a huszárság, de valószínűsíthetően az egész császári-királyi tisztikar esetében is, kivételt csak a kisebb arányt képviselő, szakképzettséget igénylő szakcsapatok valamint a mérnökkar jelenthettek. A szervezett tisztképzés tehát, még, ha ehhez a nemesi testőrséget is hozzászámítjuk, amely részben szintén a katonai képzést szolgálta, ekkor még nem tett szert nagy jelentőségre, a tisztképző intézményekből kibocsátottak aránya, legalábbis a huszárság esetében elenyésző volt.

Figyelemre méltó ugyanakkor, hogy közel 15%-uk közlegényi sorból jutott fel a törzstisztek, sőt mint látni fogjuk gyakran a tábornokok közé, ami kétségkívül nagy teljesítménynek tekinthető, és bizonyítja, hogy a hadvezetés szemében az előléptetéseknél ekkor már a rátermettség és a tehetség is jelentős súllyal bírt a származás és a szolgálati idő mellett.

Az egyes pályafutások gyorsaságáról az első törzstiszti rangfokozat megszerzéséig eltelt idő hosszának a vizsgálata révén próbáltam képet alkotni. 240 e tekintetben rendelkezésre álló életpálya alapján megállapítottam, hogy átlagosan mintegy 20 és fél évi pályafutás után sikerült elérni az első törzstiszti rangot, ami két fő esetében az őrnagyi átugrásával rögtön az alezredesi rangfokozat volt. Ez elég gyorsnak tekinthető, és abból kiindulva, hogy rendszerint 17 éves korban kezdték pályafutásukat azt jelenti, hogy nagy részük viszonylag fiatalon, már 40 éves kora előtt törzstiszti beosztásba került.

E tekintetben kifejező a szélső értékek, vagyis a törzstisztséghez vezető legrövidebb illetve leghosszabb ideig tartó pályafutással rendelkezők vizsgálata is. Ennek során alapvetően két csoportot vizsgáltam, a leggyorsabb pályafutások közé a törzstiszti rang 10 évnyi vagy ennél rövidebb idő alatti, a leglassúbb karrierek közé pedig ennek 30 évnyi vagy még hosszabb idő alatt elérését sorolva.

Az első csoportba 20 fő (8,33%) került, a másodikba pedig 21 (8,75%). Ebből talán nem túlzás arra következtetni, hogy a pályafutások gyorsaságát tekintve elég szimmetrikus volt a megoszlás, amely valahol az említett 20 és fél év körül érhetette el a csúcst. Jelzi ugyanakkor azt is, hogy ezek a szélső értékek nem túlzottan jellemzőek. Az viszont igen, hogy kik azok, akikhez ezek a pályafutások köthetők.

Nem meglepetés, hogy a 20 leggyorsabb karriert befutó személy közül mindössze 1 fő, Ujházy András nem volt arisztokrata, ő viszont két ízben is vásárlás révén ugrott át egy-egy rangfokozatot. A többiek ugyanakkor valamennyien rendkívül előkelő és befolyásos családokból származtak, így például gróf Hadik András tábornagy fia illetve unokája, két Esterházy gróf, egy Batthyány gróf és gróf Zichy Károly állam- és konferenciaminiszter két fia is köztük volt, akárcsak gróf Bánffy Györgynek, Erdély főkormányzójának a fia, illetve az ősi cseh nemesi családból származó a tábornagi rangfokozatot egyedül elérő gróf Eugen Wratislaw von Mittrovitz und Schönfeld. Többségük (16 fő) természetesen eleve tisztként kezdte pályafutását, és mindössze 2-2 fő császári-királyi hadapródként illetve önköltséges hadapródként. Közlegényként induló tehát nem volt köztük, ami korántsem mondható el a másik végletet jelentő csoportról.

A törzstisztek közé való eljutásig eltelt leghosszabb idő a vizsgált mintában Szombathelyi János nevéhez fűződik, aki 39 év után, 56 évesen lett őrnagy, de még ezt követően is további 13 évet szolgált és végül vezérőrnagyi ranggal nyugdíjazták. A második leghosszabb idő, 38 év Fóris Sándorhoz köthető, aki 58 éves korában érte el az őrnagyi rangot, de ezt követően már csak egy évet szolgált. 37 évre volt szüksége az első törzstiszti rang megszerzéséhez továbbá 3 főnek, 36-ra, 35-re, 34-re és 33-ra egyaránt 2-2- főnek, 32-re háromnak, 31-re 2-nek végül 30 évre 3 főnek.

Érdekes, hogy ennek a 21 törzstisztnak alig több mint a fele, 11 fő kezdte csupán közlegényként a pályafutását. Hatan ugyanis önköltséges hadapródként, egy császári-királyi hadapródként, egy altisztként (káplárként) további egy furirként, egy pedig alhadnagyként indult el a katonai pályán. Nem meglepő ugyanakkor, hogy főnemesi születésű nem volt köztük, többnyire szegény kismemesi illetve néhány esetben valószínűsíthetően nemesi címmel sem rendelkező családokból származtak.

Megállapítható tehát, hogy a katonai karrier gyorsaságához kötődő két szélső értéket megtestesítő csoportok egyúttal a törzstisztikar társadalmi, származási végleteivel is jelentős részben egybevágnak, és gyakorlatilag leképezik azt.

A katonai szolgálat eredményességének további egyértelmű mutatója az emelkedés gyaorsaságán kívül a pályafutás során elért legmagasabb rangfokozat. Az erre vagyis a katonai pályafutás csúcsára vonatkozó vizsgálataim során a következő eredményeket kaptam.

A 281 huszártörzstisztnak mindösszesen alig a negyede, 72 fő (25,62%) nem tudott az első törzstiszti rangfokozatnál feljebb jutni, vagyis az őrnagyságot már elért katonák számára lényegesen nagyobb valószínűsége volt a további emelkedésnek, mint annak, hogy ebben a rangfokozatában megragadjon. 50-en (17,79%) fejezték be pályájukat címzetes vagy valószínűségi alezredesként, ennél némileg többen voltak azonban, az összes törzstiszt egyötöde, 58 fő (20,64%), aki a címzetes vagy tényleges ezredességet, a legmagasabb törzstiszti rangot is elérte. Ugyanakkor a csoport több mint egyharmadának, 101 főnek (35,94%) sikerült a törzstisztségen túllépve a tábornoki karba is bekerülni. A 9 címzetes vezérőrnagyot nem számítva 92 fő (32,74%), tehát mintegy egyharmaduk ténylegesen is tábornoki beosztásba került. Ez összességében nagyon jelentős katonai teljesítményre enged következtetni, amit egyébként más mutatók, főként a Mária Terézia Katonai Rendet elnyertek nagy száma is megerősít.

„Egy huszár, aki nem halt meg harmincéves kora előtt, gyáva alak!” tartja az Antoine de Lasalle grófnak, Napóleon hős tábornokának tulajdonított mondás. A császári-királyi huszártörzstisztek pályafutásának lezárulására irányuló vizsgálataink nyomán azonban ezzel gyökeresen ellentétes kép bontakozik ki. A pályafutás lezárulásának módja szerint ugyanis, 257 fős minta alapján megállapítható, hogy a vizsgált törzstisztek jóval több mint fele 154 fő (59,92%) került nyugállományba helyezésre, közel egytizedük 23 fő (8,94%) kilépett, 55 fő (21,4%) aktív szolgálata alatt halt természetes halált, 2 főt (0,78%) fegyelmi úton zárt ki a hadsereg a soraiból és mindössze alig tizedük, 23 fő (8,94%) szenvedett hősi halált. Ez korántsem meglepő a huszároknak ugyanis mozgékonyosságuk, változatos és kötetlenebb harcászati alkalmazásuk révén lényegesen nagyobb volt a túlélési esélyük, mint a többnyire zárt alakzatban harcoló gyalogos bajtársaiknak. Nyugodt öregkorról azért a nyugdíjig eljutott huszártörzstisztek esetében is ritkán beszélhetünk, a katonáskodás hosszú évtizedei többnyire súlyos nyomokat hagytak még a legkeményebb szervezetben is, így nem meglepő hogy többségüket rokkantként helyezték nyugállományba

A huszártörzstiszti kar főbb jellemzőit bemutató fejezetek sorában legvégül a társadalmi összetételt és ennek elemzése nyomán a katonai pálya révén végbemenő társadalmi mobilitást vizsgáltam. Korábbi megállapításaimból is kitűnt, hogy a hadseregben és a társadalomban egyaránt jelentős presztízzsel bíró huszár törzstiszti kar társadalmi eredetét tekintve sem képezett homogén egységet. Az ugyanakkor nem meglepő, hogy szinte

valamennyien a nemesség köréből kerültek ki, ami már a korábbi szakirodalom számára is tényként kezelt. Alaposabban megvizsgálva azonban kiderül, hogy jelentős részben korántsem ősi nemesi vagy arisztokrata családok tagjai alkották a huszártörzstiszti kart. Mindenképpen árnyalja a képet ugyanis, ha a születéskori állapotot, illetve a családi háttérrel vizsgáljuk, aminek révén egyúttal a társadalmi mobilizáció, gyakran több generáció tevékenységének során megvalósuló folyamatába is betekintést nyerhetünk.

256 fős minta alapján, a születéskori állapotot alapul véve kiderült, hogy a későbbi nemeseink közül 20 fő (7,8%) nemtelen származású volt. 11 fő közülük (4,3%) maga szerezte a nemességét, 9-en pedig valamely rokonunknak, döntően az apának köszönhetően, vele együtt kaptak nemességet. Jellemző módon utóbbiak nagy része, 7 fő tiszt fia volt, akiknek apja minden esetben katonai érdemek révén szerzett magának és családjának nemességet, és csak ketten voltak, akiknek az apja hivatali pályán érdemelte ki a nemesi rangra emelést.

A nemességbe jutottakhoz képest a bárói címmel rendelkező csoport vizsgálatából jóval nagyobb arányú mobilizáció bontakozik ki. Ennek oka valószínű, hogy a törzstisztkar eleve főként nemesi származásúakból állt, akik számára a törzstiszti vagy tábornoiki rang elérése mellé a bárói cím megszerzése jelentette a társadalmi előrelépést.

Megvizsgálva, kiderült, hogy a 61 bárónak kevesebb mint a fele, mindössze 27 fő (44,26%) örökölte címét, a többiek azt már életükben kapták. E 34 főből 10-en valamely családtagjuk (jellemzően apjuk, nagybátyjuk, bátyjuk) érdemeinek köszönhetően emeltettek báróságra, sokan még gyerekként. 24-en azonban (a bárók 39,3 %-a) a saját érdemeiknek, jelesül vitézségüknek köszönhetően nyerték el ezt a viszonylag előkelő címet.

Mindez, vagyis a társadalmi felemelkedés viszonylag nagyobb mértékű lehetősége a katonák számára a kiemelkedő vitézségen és persze szerencsén túl jelentős részben Mária Teréziának is köszönhető, aki a súlyos áldozatokkal járó dinasztikus háborúk tapasztalatából is fakadóan, a származás mellett már nagymértékben a teljesítmény és a rátermettség alapján történő előmeneteli rendszert támogatta a katonai pályán. Egyúttal az alacsony sorból származó, arra érdemes tisztak számára is lehetővé tette, hogy a hagyományos rendi társadalom keretei között is tiszt állásuknak megfelelő presztízsű helyet foglalhassanak el, vagyis nemesi vagy akár bárói, esetenként grófi címet szerezzenek. Erre irányuló intézkedései sorában legnagyobb jelentőséggel kétségtelenül a nevét viselő katonai rend 1757-ben történt megalapítása bírt. Ennek elnyerését ugyanis, szakítva az addigi hagyományokkal viszonylag széles kör számára lehetővé tette, hiszen vallástól, származástól és rendfokozattól függetlenül bármelyik arra érdemes tiszt megkaphatta. Ráadásul a rend bármely fokozatát elnyert tiszt, ha nem volt nemes, akkor automatikusan nemességre emelkedett, illetve bekerült a lovagi rendbe

is, valamint kérvényezhette a bárói cím odaítélését is, amit ez esetben díjmentesen megkapott. Elnyerése tehát sok esetben jelentős elérelépést tett lehetővé a társadalmi ranglétrán is, az egyébként szükséges anyagi háttér hiánya esetén is.

Mindezek tükrében nem meglepő, hogy huszártörzstisztek közül saját erejéből bárói címet szerzett 24 fő döntő része, 22 a Mária Terézia Rend elnyerése révén jutott erre a méltóságra, de a családtag révén történt bárói rangra emelkedés tíz esete között is négy alkalommal az apák katonai karrierje jelentette az előrelépés kulcsát, két esetben pedig hivatali szolgálat jutalmaként nyerték el az apák a báróságot. A grófi méltóságba való bekerülés már lényegesen nehezebb, és ezért ritkább is volt, ezt tükrözi, hogy az 55 grófi címmel rendelkező túlnyomó többsége 46 fő, született gróf volt, hatan családtag révén váltak azzá, és mindössze háromnak sikerült saját erőből ilyen magas társadalmi rangot elérnie. Kettőnek viszont egyenesen köznemesi sorból indulva, utóbbiak természetesen mindketten elnyerték a Mária Terézia Katonai Rend lovagkeresztjét, sőt azon túl a parancsnoki keresztet is.

Összegezve a különböző szintű rangemeléseket, tehát a nemessé, báróvá, gróffá válásokat, a vizsgált csoportból együttesen 35 főnek vagyis 14%-nak sikerült saját erejéből előrelépnie a társadalmi hierarchiában. Ha pedig a 90 eleve rangcímmel rendelkező vagy azt családja révén később elnyerő személyt nem számítjuk, akiknek már nem nagyon volt hova emelkedniük, 166 személyt kapunk, akiknek ez a 35 fő már 21%-át képviseli, vagyis a rangcím vagy akár nemesség nélkül indulók közel ötöde tudott előbbrejutni, ami mindenképpen figyelemre méltó. Ráadásul ez az arány még magasabb is lehetne, miután a Mária Terézia Rendet szerzett rangcímmel nem rendelkező törzstisztek közül 13 fő nem élt a bárói cím adományozásának jogával. A társadalmi felemelkedés lehetősége tehát, a már említett 35 törzstiszten kívül számukra is egyértelműen adott lett volna. Velük együtt már 48 fő, vagyis a nemtelen vagy rangcím nélküli nemesi származásúak 28,92 %-a, mintegy harmada számára nyílt tényleges lehetőség a katonai pálya révén a társadalmi felemelkedésre is.

Kutatásaink tehát egyértelműen alátámasztják Zachar Józsefnek, az 1683-1792 közötti császári (–királyi) hadsereget, hadügyet érintő nagyszabású feltárása alapján született megállapítását, miszerint a katonai pálya minden korábban feltételezettnél nagyobb társadalmi mobilitást tett lehetővé. Le kell szögezni ugyanakkor, hogy erre összességében csak egy szűk kör, alapvetően a nemesi származásúak, a néhány nemtelen közül pedig döntően a városi, mezővárosi polgárságból vagy más szabad jogállású társadalmi rétegekből származók számára nyílt lehetőség.

A törzstisztikar alapvető jellemzőinek bemutatása után következik a disszertáció legnagyobb terjedelmű, *Életrajzi adatok* című fejezete, amelyben a korszakban a császári-királyi huszárezredekben biztosan törzstisztként szolgálatot teljesítő 281 személy rövid életrajzai kerülnek bemutatásra a francia háborúk időszakában huszárként elért legmagasabb rangfokozatuk alapján, őrnagyok, címzetes alezredek, alezredek, címzetes ezredek végül ezredek című alfejezetek szerint csoportosítva.

Az egyes életrajzok felépítése lehetőség szerint a következő struktúrát követi, amitől helyenként, főként az adatok hiánya miatt lehetnek kisebb eltérések:

- név;
- zárójelben a pályafutás során elért legmagasabb rangfokozat, amennyiben ez eltér a korszakban huszárként elért legmagasabb rangfokozattól;
- születés ideje, helye – halálozás ideje, helye;
- társadalmi, nemzetiségi, vallási hovatartozás;
- a katonai pályafutás többnyire adatszerű ismertetése, amelynek során bemutatásra kerül a katonai szolgálat kezdetének ideje és helye, majd a pályafutás legfontosabb állomásai, vagyis az egyes rangfokozatok megszerzésének időpontja és a szolgálatteljesítés mindenkori helye;
- a katonai pályafutás lezárásának időpontja és módja;
- egyéb az esetleges ezredtulajdonosságra, hadifogságra, kitüntetésekre vonatkozó megjegyzések; a katonai kitüntetések sorában, ha van, akkor első helyen kerül említésre említve a Mária Terézia Katonai Rend elnyerésének időpontja, továbbá esetenként megszerzésének körülményei;
- más nem katonai jellegű elismerés(ek), esetleges rangemelés(ek), honosítás;
- családi állapot, valamint ha ismert, akkor a feleség(ek) és a gyerekek neve illetve utóbbiak száma.

A disszertáció készítése közben számos további érdekes kérdés merült fel, amelyek tárgyalása terjedelmi okokból vagy a kutatás időigényes volta miatt nem került bele e munkába, melyben átfogó képet kívántam adni a sajátosan magyar csapatnem, a huszárság korántsem tisztán magyar törzstiszti karáról egy rendkívül mozgalmas időszakban, az életrajzok közlése révén pedig hozzájárulni további, más szempontok szerinti elemzések elvégzéséhez, amelyek sorában különösen fontos és célszerű lenne a huszár törzstisztikar más, korabeli csapatnemek felső vezetésével történő összehasonlító vizsgálata is.

IV. A témában megjelent publikációk:

Magyar huszárok az 1813. évi őszi hadjáratban. In: Sic Itur ad Astra, Fiatal Történészek Folyóirata. 2002/2-3. 151-206.

Az 1812-es hadjárat és a korán jött tél. Szilágyi Zsolt társszerzőségével. In: KÚT. Az ELTE BTK Történelemtudományok Doktori Iskola kiadványa. 2004/1. 38-62.

A Nádor huszárok atyja: Hertelendy Gábor. In: KÚT. Az ELTE BTK Történelemtudományok Doktori Iskola kiadványa. 2004/2. 41-51.

Egy legendás vasi huszár. Hertelendy Gábor, 1742-1820. In: Vasi Honismereti és Helytörténeti Közlemények, 2005/4. 36-52.

A császári-királyi huszárezredek törzstisztikara a francia háborúk időszakában (1792-1815). In: Századok. 142. (2008) 5. sz. 1266-1290.